

Отримано: 14 грудня 2023 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2023 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2023 р.

e-mail: lilia.korol@oa.edu.ua

catherine.blaya@univ-cotedazur.fr

DOI: 10.25264/2415-7384-2024-17-82-89

Король Л. Д., Блая К. Феномен кіберхейту: аналіз концептуальних підходів та емпіричних розвідок кіберхейту в молодіжному середовищі Франції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острого: Вид-во НаУОА, 2024. № 17. С. 82–89.

УДК: 159.922.4

Король Лілія Дмитрівна,

кандидатка психологічних наук,

доцентка кафедри міжнародної мовної комунікації Національного університету «Острозька академія»,
афілійована дослідниця Інституту досліджень міграції, різноманіття та добробуту університету Мальмо (Швеція),
дослідниця Центру досліджень міграції та суспільства університету Кот-д'Азур (Франція)

ORCID: 0000-0002-6434-0982

Блая Катрін,

докторка педагогічних наук, професорка,

професорка педагогічних наук та соціології освіти університету Кот-д'Азур (Франція),
директорка Національного Інституту вищої освіти та викладання Академії Ніци (Франція),
дослідниця Центру досліджень міграції та суспільства університету Кот-д'Азур (Франція)

ORCID: 0000-0002-2147-5094

ФЕНОМЕН КІБЕРХЕЙТУ: АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ТА ЕМПІРИЧНИХ РОЗВІДОК КІБЕРХЕЙТУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ФРАНЦІЇ

У статті проаналізовано зміст та сутність феномену кіберхейту, а також подано синтез концептуальних підходів та емпіричних досліджень кіберхейту у молодіжному середовищі Франції. Розглянуто поширеність кіберхейту серед підлітків Франції та різновиди участі молоді у ситуаціях кіберхейту, зокрема піддавання впливу кіберхейту, віктимізація внаслідок кіберхейту та агресія кіберхейту. Основна увага зосереджена на аналізі та характеристиці факторів, що детермінують роль молоді у ситуаціях кіберхейту. Проаналізовані емпіричні дані міжнародного дослідження кіберхейту серед сучасної молоді, зокрема в контексті Франції.

Ключові слова: кіберхейт, кіберагресія, віртуальний простір, молодь, дискримінація, ксенофобія, віктимізація.

Lilija Korol,

PhD in Educational and Developmental Psychology,

Associate Professor at the International Communication Department,
The National University of Ostroh Academy,

Affiliated Researcher at Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM), Malmö University (Sweden),
Researcher at the Migration and Society Research Unit (URMIS), UMR CNRS 8245-IRD 205, Université Côte d'Azur (France)

ORCID: 0000-0002-6434-0982

Catherine Blaya,

PhD in Social Sciences with a specialization in Sociology of Education,

Doctor of Habilitation to Supervise Research (HDR) in Educational Sciences,
(Full) Professor of Education Sciences at the University of the Côte d'Azur (France),

Director of the National Higher Institute of Teaching and Education of the Academy of Nice (France),
Member of the Migration and Society Research Unit (URMIS) (UMR CNRS 8245-IRD 205), Université Côte d'Azur (France)

ORCID: 0000-0002-2147-5094

THE PHENOMENON OF CYBERHATE: ANALYSIS OF CONCEPTUAL APPROACHES AND EMPIRICAL FINDINGS OF YOUTH'S CYBERHATE EXPERIENCES IN FRANCE

The article presents an analysis of the content and essence of the phenomenon of cyberhate as well as the synthesis of the conceptual approaches and empirical findings of youth's cyberhate experiences in France. Specifically, we explore recent developments and conclusions of research on cyberhate and the involvement of young people as exposed, victims, or perpetrators in France to determine the current state of knowledge. We focus on the prevalence of online hate experiences among adolescents, including cyberhate exposure, victimization, and perpetration. Moreover, we analyze whether the youth's socio-demographic characteristics and individual-level variables appear to be influential in the context of the youth's cyberhate experiences. We present recent studies in France showing that young people of ethnic minority backgrounds as well as those who display low life satisfaction are at higher risk of becoming victims of cyberhate. In addition, our overview suggests that cyberhate perpetrators frequently report being insulted and bullied at school and suffer from online

victimization. At the same time, cyberhate perpetration is also shown to be strongly linked with time spent online, belonging to deviant youth groups, and adopting positive attitudes towards violence and racism. Furthermore, we analyze recent empirical findings concerning a wide range of online contextual and environmental factors in youth's involvement in cyberhate utilizing two theoretical perspectives of routine activity and problem behavior theories. We conclude by discussing the implications of empirical research for practitioners and intervention strategies aimed to prevent and address cyberhate and create a safer and more inclusive online environment.

Keywords: cyberhate, cyberaggression, online space, youth, discrimination, xenophobia, victimization.

Постановка проблеми. Зі зростанням доступу до персональних комп'ютерів та електронних гаджетів у Європі та світі загалом молодь із кожним роком проводить все більше часу у віртуальному просторі. Зокрема, за останніми даними, наданими відділом статистичних досліджень у Франції (Statista, 2022), близько 99% молоді у віці 12–17 років має доступ до Інтернету вдома і 100% активно користуються ним щодня. Крім того, приблизно 85% підлітків віком від 12 до 17 років мають доступ до Інтернету на своїх смартфонах, проводячи в середньому 15 годин на тиждень онлайн і близько двох годин на день у соціальних мережах. Ба більше, останнє опитування *Junior Connect*, проведене соціологічним агентством IPSOS у Франції, показало, що якщо 13–19-річна молодь проводить понад 15 годин на тиждень в Інтернеті, то їхні 7–12-річні однолітки приділяють цій діяльності не менше 6 годин. Опитування також виявило, що 69% респондентів володіють планшетами з відеоіграми, а найпопулярнішими онлайн-платформами соціальних мереж серед молоді є YouTube (79%), Facebook (77%) та Snapchat (57%). Водночас варто зауважити, що таке часте використання Інтернету та активне спілкування в соціальних мережах не позбавлене ризиків та може наражати молодь на різноманітні небезпеки у віртуальному просторі, зокрема небезпеку кіберхейту.

Кіберхейт становить значну загрозу формуванню та становленню особистості молодої людини та привертає увагу сучасних дослідників у різних країнах світу, зокрема Франції. Саме потреба глибше вивчити змістовну сутність феномену кіберхейту, зрозуміти основні детермінанти участі підлітків у цьому різновиді кіберагресії, а також розробити практичні рекомендації щодо запобігання та протидії кіберхейту у молодіжному середовищі актуалізують тему запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен кіберхейту є новим для української психологічної науки, чим, власне, і можна пояснити відсутність ґрунтовних досліджень у цьому напрямі. У контексті запропонованої проблематики варто згадати праці закордонних вчених, а саме дослідження С. Audrin, М. Bedrosova, С. Blaya, М. Celuch, М. Costello, V. Daskalou, М. Fartoukh, К. Flora, М. Gámez-Guadix, А. Görzig, J. Hawdon, Е. Holkeri, Y. Kwon, Н. Machackova, Е. Maziridou, А. Mazzone, М. Näsi, А. Oksanen, Р. Räsänen, R. Sittichai, G. Skrzypiec, D. Smahel, Е. Staksrud, S. Wachs, М. F. Wright тощо. У проаналізованій нами науковій літературі кіберхейт як комплексний психологічний феномен не є детально вивченим, відсутніми є також спроби операціоналізації цього поняття у контексті української психологічної парадигми. Водночас, недостатнім є розуміння сутнісної природи кіберхейту, його різновидів, а також факторів та детермінантів участі підлітків у кіберхейті. Відтак, недостатня операціоналізація феномену кіберхейту в українській психології, а також фрагментарність її теоретичного та практичного осмислення може бути обґрунтуванням її ґрунтового дослідження, особливо у контексті педагогічної та вікової психології.

Метою статті є спроба представити аналіз стану вивчення теоретико-методологічних основ феномену кіберхейту у працях закордонних вчених та висвітлити основні здобутки емпіричних досліджень кіберхейту серед сучасної молоді, зокрема у контексті Франції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіберхейт (англ. *cyberhate*) розглядається як форма онлайн-ксенофобії та онлайн-дискримінації, що базується на дискредитуванні, приниженні та провокуванні насильства стосовно певних соціальних груп та/або їх окремих представників в онлайн-просторі на основі притаманних чи приписаних їм характеристик, зокрема раси, національності, мови, релігії, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності тощо [3; 4; 5; 49]. Кіберхейт також інтерпретується як різновид кіберагресії, що здійснюється в Інтернеті та за допомогою різноманітних інформаційних та комунікаційних технологій. Мова ненависті (ворожнечі), у свою чергу, визначається як будь-яка форма висловлювання, що поширює, підбурює, пропагує або виправдовує ненависть, дискримінацію, ксенофобію та інші форми ненависті, що базуються на інтолерантності та нетерпимості (Council of Europe, 2018). Кіберхейтом також можна вважати поширення ненависті (ворожнечі) за допомогою електронних засобів зв'язку, що 1) провокує насильство у відповідь; 2) кривдить тих, на кого вона спрямована; 3) викликає образу у тих, хто це чує / бачить; 4) містить принизливі порівняння та епітети, що негативно впливають та руйнують соціальні стосунки у суспільстві [6; 7; 8].

Хоча феномен кіберхейту тісно пов'язаний із феноменом кібербулінгу, варто все ж таки зауважити, що ці поняття не є тотожними та мають низку суттєвих відмінностей. На відміну від кібербулінгу, об'єктом кіберхейту стає колективна ідентичність. Навіть коли об'єктом кіберхейту стають окремі особистості, ця форма кіберагресії ґрунтується на міжгруповій ворожнечі, упередженнях та інтолерантності. Кібер-

хейт може включати різні типи контенту, як текстовий, так і аудіовізуальний, що виражають антагоністичне ставлення стосовно окремих осіб і окремих груп людей на основі їх етнічного чи національного походження, релігії, мови спілкування, раси, кольору шкіри тощо (Council of Europe additional protocol to cybercriminality of the 28th of January 2003, art. 2–1). Водночас, кібербулінг визначають як онлайн-атаки на особистість (за допомогою гаджетів), що відбуваються протягом тривалого періоду часу та спрямовуються, як правило, на окремих осіб у контексті певної спільноти, наприклад, школи чи групи однолітків [39; 41]. Основними характеристиками кібербулінгу є повторювальна дія та дисбаланс сил між булером і жертвою [2].

У контексті запропонованого дослідження кіберхейтом вважатимемо всі можливі форми онлайн-вираження ненависті (текст, зображення, відео, картинки, графічні зображення тощо), метою яких є принизити, висміяти чи дискримінувати людину чи групу людей на основі притаманних або приписаних етнічних, релігійних чи національних характеристик. У запропонованій статті ми використовуватимемо три різновиди досвіду, пов'язаного із феноменом кіберхейту, із якими молодь може стикатися в інтернет-просторі, зокрема:

- **піддавання впливу кіберхейту** (англ. *cyberhate exposure*) – коли люди бачать або чують онлайн-контент, що пропагує ненависть, але не обов'язково є жертвами чи почуваються жертвами цього онлайн-контенту ненависті;
- **віктимізація внаслідок кіберхейту** (англ. *cyberhate victimization*) – коли люди є жертвами та почуваються віктимізованими внаслідок онлайн-контенту, що пропагує ненависть;
- **агресія кіберхейту** (англ. *cyberhate aggression*) – коли люди створюють, посягають та розповсюджують онлайн-контент, що пропагує ненависть.

Поширеність кіберхейту в молодіжному середовищі Франції. Нещодавні дослідження у Франції свідчать про те, що досвід кіберхейту є досить поширеним серед молодих людей різних вікових груп [7; 34]. Зокрема, у своєму дослідженні серед учнів середньої школи віком 12–20 років у Франції (N=1889), вчені С. Vlaya та С. Audrin [7] показали, що 43,3% опитаної молоді повідомили, що вони стикалися з онлайн-контентом кіберхейту впродовж останніх шести місяців. Крім того, це дослідження показало, що приблизно кожен десятий учень (10%) зазначив, що став жертвою кіберхейту через свій мобільний телефон або соціальні мережі, тоді як 5% учнів визнали, що вони вчиняли кіберхейт шляхом публікації або поширення ненависницького онлайн-контенту.

Схожі дані були опубліковані у нещодавньому звіті *EU Kids Online* стосовно досвіду кіберхейту серед підлітків віком від 11 до 17 років. Цей звіт продемонстрував, що 21% підлітків у Франції (N=759) стикалися з контентом кіберхейту в Інтернеті упродовж минулих 12 місяців [34]. Крім того, звіт також показав, що 4% французьких підлітків зазначили, що отримували дискримінативні та принизливі повідомлення чи коментарі в Інтернеті (віктимізація внаслідок кіберхейту), а 2% повідомили, що самі створювали, надсилали та поширювали контент кіберхейту (агресія кіберхейту). Ба більше, інше дослідження серед молодих людей віком від 18 до 26 років із шести країн, включно з Францією [10], виявило, що приблизно 54% французьких респондентів (N=907) мали негативний досвід принаймні однієї онлайн-атаки упродовж минулих 3 місяців і 9% визнали, що створювали матеріали, які пропагують ненависть та дискримінацію в Інтернеті. Отже, підсумовуючи результати висвітлених вище досліджень, зауважимо, що кіберхейт є серйозною соціальною проблемою у Франції і молодь демонструє високі показники різноманітного досвіду кіберхейту.

Фактори, що визначають роль молоді у ситуаціях кіберхейту. Незважаючи на зростаючу кількість досліджень щодо кіберхейту в Європі, зокрема у Франції, відсутнім є й досі всебічне розуміння ролі, яку соціально-демографічні характеристики молоді можуть відігравати у прогнозуванні їхньої участі у кіберхейті. Зокрема, нещодавні наукові праці у Франції вказують на те, що соціально-демографічні чинники, такі як вік та стать, не пов'язані з досвідом переживання молоддю віктимізації внаслідок кіберхейту [20; 34] або вчиненням агресії кіберхейту [7].

Водночас у своєму дослідженні серед французької молоді віком 12–20 років С. Vlaya та С. Audrin [7] показали, що серед агресорів кіберхейту було значно більше хлопців (59,3%), ніж дівчат (40,7%). Крім того, дослідники виявили, що в більшості опитаної молоді, яка поширює онлайн-матеріали в Інтернеті, що провокують кіберхейт, обоє батьків є працезайнятими (мати – 73% та батько – 84,6%, відповідно). Ба більше, 19% агресорів кіберхейту зазначили, що вони були католиками за віросповіданням, 20% – мусульманами та 60% вказали іншу релігійну належність.

Праці французьких науковців також показують, що молодь, яка належить до груп етнічних меншин, має вищий ризик стати жертвами кіберхейту. Зокрема, у дослідженні серед молоді віком від 11 до 20 років (N=1900) С. Vlaya [4] продемонструвала, що підлітки, які належать до етнічної меншості у Франції, частіше стають об'єктом кіберхейту. Інше емпіричне дослідження [20], що базувалося на даних чотирьох країн у контексті проекту *EU Kids Online IV* та включало молодь віком 11–17 років, показало, що підлітки, які почуваються дискримінованими (за етнічними, національними чи релігійними ознаками),

були більш схильні до віктимізації внаслідок кіберхейту. За словами науковців, кіберхейт функціонує як різновид онлайн-агресії, спрямованої не лише проти окремих осіб, але, подібно до дискримінації, проти певної групи, яку особа представляє та до якої належить [18; 36]. Тож, люди, які почувуються дискримінованими, з більшою ймовірністю можуть стати жертвами кіберхейту через свою групову належність.

Крім того, результати дослідження, представлені А. Görzig та її колегами [20], свідчать про те, що молодь із нижчим рівнем задоволення життям може мати більший ризик стати жертвою кіберхейту. Як стверджують автори, підлітки, які демонструють низький рівень задоволення життям, можуть сприйматися як інші (відмінні), а також такі, які не мають самоповаги та волі, щоб захистити себе [30; 44]. У такому разі вони можуть стати більш вразливими до різних форм кіберагресії та негативного впливу кіберхейту, що часто спрямований проти окремих осіб через їхню відмінність. Важливо зазначити, що результати цього дослідження також показали, що підтримуюче оточення відіграє важливу роль у зменшенні деструктивних впливів віктимізації внаслідок кіберхейту серед підлітків, які вважають себе дискримінованими або демонструють низький рівень задоволення життям. Зокрема, А. Görzig та її колеги [20] виявили, що підтримуюче сімейне середовище захищає молодих людей від стресових переживань кіберхейту загалом, а також від ризиків, пов'язаних із негативним досвідом дискримінації. Дослідники також показали, що підтримка однолітків діяла як захисний механізм від негативних впливів віктимізації внаслідок кіберхейту, а також деструктивних наслідків переживання дискримінації та незадоволеності життям. Автори дійшли висновку, що підлітки, які отримують підтримку від своєї родини та однолітків, можуть бути більш стійкими до руйнівних впливів переживання дискримінації та низького рівня задоволеності життям, а також можуть мати вищу самооцінку та самовпевненість. Це, своєю чергою, може захистити таких підлітків від агресії в офлайн- та онлайн-контекстах [43; 44]. Загалом нещодавні емпіричні дані у Франції свідчать про те, що дискримінація та низька задоволеність життям є факторами ризику у контексті віктимізації молоді внаслідок кіберхейту. Однак, проаналізовані дослідження пропонують багатообіцяльні висновки про те, що мережі соціальної підтримки, зокрема сім'я та однолітки, можуть захистити молодих людей від згубних наслідків дискримінації, а також від низького рівня задоволеності життям і зменшити ризик віктимізації внаслідок кіберхейту.

Роль індивідуальних та особистісних факторів, що визначають специфіку участі молоді у створенні та провокуванні кіберхейту, була детально проаналізована в контексті емпіричного дослідження С. Vlaya та С. Audrin [7]. Висновки дослідників свідчать про те, що агресія кіберхейту тісно пов'язана з часом, проведеним в Інтернеті, негативним досвідом віктимізації, належністю до девіантних молодіжних груп, а також позитивним ставленням до насильства та расизму. Це дослідження також показало, що молодь, яка виступала агресором кіберхейту, мала низький рівень довіри загалом, а їхня довіра до таких соціальних інститутів як поліція та школа була особливо низькою. Крім того, дослідники виявили, що низька довіра до соціальних інститутів у безпосередньому соціальному середовищі (наприклад, сім'ї, поліції, школи, батьків, місцевих політиків, ЗМІ), але не до інститутів у віддаленому соціальному середовищі (наприклад, парламенту, прем'єр-міністра, Європейського Союзу) може відігравати важливу роль в ініціюванні та поширенні кіберхейту підлітками через непрямий взаємозв'язок із належністю до девіантних молодіжних груп та позитивним ставленням до насильства. Дослідження, однак, не виявило прямого взаємозв'язку між роллю агресора кіберхейту та рівнем довіри до соціальних установ у безпосередньому та віддаленому соціальному середовищі, а також кількістю друзів чи використанням онлайн-додатків.

Загалом нещодавні дослідження у Франції свідчать про те, що агресори кіберхейту часто зазначають, що вони є об'єктами образ та булінгу у школі, а також страждають від онлайн-віктимізації, а отже, перебувають у вразливому становищі у групі своїх однолітків. Водночас вчинення кіберхейту тісно пов'язане з часом, проведеним в Інтернеті, належністю до девіантних молодіжних груп, а також позитивним ставленням до насильства та расизму. Тісний зв'язок між вчиненням кіберхейту та віктимізацією внаслідок кіберхейту може пояснити позитивне ставлення до насильства та расизму як способу захисту себе чи інших у віртуальному просторі. Ба більше, агресори кіберхейту менше довіряють соціальним інститутам, що збільшує вірогідність їхнього приєднання до девіантних молодіжних груп і формування позитивного ставлення до насильства, що також наражає їх на більш високий ризик створення та поширення кіберхейту.

Фактори віртуального та соціального середовища. Розглядаючи вплив факторів віртуального та соціального середовищ у визначенні ролі молоді у ситуаціях кіберхейту, дослідження в Європі [42; 45], зокрема Франції [45], базуються на двох основних теоретичних підходах: теорії рутинної діяльності та теорії проблемної поведінки.

Теорія рутинної діяльності була розроблена у сфері кримінології для пояснення факторів ризику, які збільшують ймовірність віктимізації в офлайн-контексті. Згодом постулати цієї теорії були використані для пояснення ролі факторів онлайн-середовища, що призводять до віктимізації внаслідок кіберхейту. Зокрема, згідно з цим теоретичним підходом, вразливість молоді до віктимізації внаслідок кіберхейту базується на трьох основних аспектах, а саме: приваблива ціль, відсутність відповідної опіки,

близькість до потенційних агресорів [11; 42; 45]. Перший елемент теорії рутинної діяльності базується на онлайн-поведінці підлітків, яка робить їх більш вразливою до (онлайн) віктимізації шляхом збільшення їхньої *привабливості як потенційної цілі* [11]. Такою поведінкою може бути повідомлення приватної інформації в Інтернеті (наприклад, імен, інтимних фотографій, адрес, номерів телефонів), дії, пов'язані зі зловживанням даними (наприклад, викрадення пароля для доступу до чужої інформації), контакти з незнайомими людьми в Інтернеті (наприклад, додавання людей до списку своїх друзів, переписка з незнайомими людьми, обговорення особистих справ із незнайомими людьми). Усі ці дії у віртуальному просторі можуть підвищити цільову привабливість молодих людей стати жертвами кіберхейту.

Наступний елемент теорії рутинної діяльності полягає у тому, що молодь може бути більш вразливою до віктимізації внаслідок кіберхейту, якщо у неї *відсутня відповідна опіка*, що концептуалізується як онлайн- та офлайн-поведінка батьків [14]. Це може, наприклад, включати шерентінг (англ. *sharenting*) – феномен, що визначається як батьківський обмін конфіденційною та особистою інформацією про своїх дітей в Інтернеті [29; 45]. Наприклад, ділячись фотографіями та відео своїх дітей, зробленими під час політичних демонстрацій, батьки можуть приваблювати зловмисників, які можуть використати цей матеріал для поширення політичних поглядів та ідеологій, зокрема екстремістських та ксенофобських ідей [29]. Крім того, шерентінг також порушує конфіденційність дітей і робить їх більш привабливими цілями для потенційних агресорів кіберхейту.

Водночас медіація (посередництво) батьків у використанні Інтернету підлітками, що визначається як регуляторні стратегії, застосовані батьками для моніторингу онлайн-діяльності власних дітей [32; 33; 42], може захистити молодь від небезпек віртуального простору та пов'язаних із ним ризиків. Науковці зазначають, що стратегії батьківської медіації можуть включати три основні форми: обмежувальну, спільну та повчальну [31; 35; 42]. Обмежувальна медіація полягає у встановленні правил користування дитиною Інтернетом шляхом батьківського моніторингу діяльності дітей в Інтернеті або використання спеціального програмного забезпечення для фільтрації та блокування певних вебсторінок [42]. Така стратегія батьківської медіації надає пріоритет захисту молодих людей від ризиків, пов'язаних з Інтернетом, але не навчанню їх потенційним небезпекам [49]. Спільна медіація означає, що батьки та діти переглядають онлайн-контент разом без його активного обговорення [38]. Нарешті, повчальна (активна) медіація передбачає активне обговорення онлайн-контенту з дитиною та залучення молоді до процесу онлайн-моніторингу [42]. Наприклад, батьки, які використовують повчальну медіацію, можуть проінформувати дитину про способи безпечного використання соціальних мереж, потенційну небезпеку певного онлайн-контенту, доцільність розкриття особистої інформації в онлайн-спілкуванні тощо.

Останній компонент теорії рутинної діяльності зосереджується на онлайн-діяльності, яка наражає молодих людей на небезпеку віктимізації внаслідок кіберхейту шляхом збільшення їхньої *близькості до потенційних агресорів* [17; 37]. На думку S. Wachs та його колег [45], спостереження кіберхейту, надмірне використання Інтернету та пошук відчуттів можуть функціонувати як потенційні фактори, що посилюють вразливість молоді до віктимізації внаслідок кіберхейту. Наприклад, дослідження показали, що люди, які відвідують вебсайти, що містять матеріали онлайн-ворожнечі, більш схильні стикатися з кіберхейтом [13; 42; 46]. Крім того, молодь також може брати участь у захисті жертв кіберхейту та надавати їм публічну підтримку шляхом публікування коментарів у соціальних медіа [19; 43]. Це, у свою чергу, наражає безпосередньо їх на небезпеку віктимізації внаслідок кіберхейту в майбутньому.

Теорія проблемної поведінки [22] стверджує, що реалізація молоддю будь-якої форми проблемної поведінки підвищує ймовірність проявів інших форм проблемної поведінки. Хоча ця теорія спершу була розроблена з метою пояснення девіантної поведінки молоді в офлайн-контексті (наприклад, вживання алкоголю та наркотичних речовин, ризикованого водіння), постулати цієї теорії також використовуються у вивченні одночасних проявів різних форм проблемної поведінки в Інтернеті, наприклад, кібербулінгу, кіберсталкінгу, кіберхейту [16; 23; 46]. За словами S. Wachs та його колег [45], проблемна поведінка підлітків в Інтернеті, зокрема контакт із незнайомими людьми, пошук гострих відчуттів та надмірне використання Інтернету, може провокувати молодь на здійснення агресії кіберхейту.

Як стверджують дослідники, контакт із незнайомими людьми в Інтернеті може сприяти спілкуванню підлітків з екстремістськими групами та групами ненависті [21] й у такий спосіб мотивувати їх до поширення контенту кіберхейту в Інтернеті [12]. Крім того, недостатній самоконтроль, дратівливість, соціальні конфлікти з однолітками та батьками, високий рівень негативних почуттів та соціальна ізоляція внаслідок надмірного використання Інтернету [9; 48; 50] також можуть функціонувати як фактори ризику агресивної поведінки молоді в Інтернеті та провокувати агресію кіберхейту. Крім того, підлітки з високим рівнем пошуку відчуттів більш схильні до пошуку захопливого онлайн-контенту, що, у свою чергу, може підвищити рівень їхнього емоційного збудження. Враховуючи той факт, що агресія кіберхейту може розглядатися як емоційно збуджуючий досвід, підлітки з високим рівнем пошуку відчуттів можуть бути особливо схильні до вчинення кіберхейту.

Базуючись на теоретичному підґрунті теорії рутинної діяльності, дослідження [45] серед молоді віком 12–16 років (N=5433; середній вік = 14,12; 49,8% чоловіків) із десяти європейських країн, включно з Францією, показало, що приваблива ціль, відсутність відповідної опіки, а також контакт із потенційними зловмисниками тісно пов'язані з ризиком віктимізації внаслідок кіберхейту. Зокрема, підлітки, які мали досвід неправомірного використання даних, контактували з невідомими людьми в Інтернеті, чиї батьки ділилися конфіденційною та особистою інформацією про них в Інтернеті, а також ті, хто був свідком кіберхейту та надмірно користувалися Інтернетом, частіше ставали жертвами кіберхейту. Крім того, згідно з основними постулатами теорії проблемної поведінки, це дослідження виявило позитивний зв'язок між контактами з невідомими людьми, надмірним використанням Інтернету, пошуком відчуттів та вчиненням кіберхейту. Іншими словами, отримані дані свідчать про те, що молодь, яка демонструє вищий рівень проблемної поведінки в Інтернеті, зокрема контактує з незнайомими людьми в Інтернеті, надмірно використовує Інтернет, а також навмисне шукає захопливий онлайн-контент, більш схильна до вчинення кіберхейту. Загалом Wachs та колеги [45] показали, що, хоча деякі онлайн-фактори, пов'язані з досвідом кіберхейту, схожі для жертв та агресорів (зокрема, контакт із невідомими людьми, споглядання кіберхейту, надмірне використання Інтернету), інші фактори є більш релевантними у контексті віктимізації (шерентінг, досвід неправомірного використання даних) або агресії кіберхейту (пошук відчуттів) серед молоді.

Висновки. Розвиток Інтернету змінив спосіб поширення контенту та відкрив нові шляхи самовираження для підлітків у віртуальному просторі. Водночас інноваційні зміни останніх років також несуть серйозні ризики для формування та становлення особистості молодої людини. Однією із таких потенційних небезпек є кіберагресія, зокрема кіберхейт, що може мати серйозні наслідки як для окремих людей, так і суспільства загалом. У зв'язку з цим важливо розробляти та вживати заходів для запобігання та боротьби з кіберхейтом і сприяти розвитку культури поваги та інклюзивності.

Освітні та просвітницькі кампанії відіграють важливу роль в інформуванні людей про негативний вплив кіберхейту як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях, а також у сприянні розвитку культури поваги та толерантності [28; 26; 27]. Школи та університети можуть запроваджувати освітні програми, які зосереджуються на негативних наслідках кіберхейту та пропонують стратегії виявлення та протидії онлайн-контенту, що пропагує ненависть. Школи у співпраці з громадськими організаціями та соціальними медіа також можуть спільно розробляти не лише програми, спрямовані на протидію кіберхейту, а й забезпечувати поглиблену підготовку вчителів та освітян у межах громадянської освіти. Засоби масової інформації зі свого боку можуть сприяти підвищенню рівня обізнаності суспільства та бути прикладом для наслідування, наприклад, у контексті заборони висловлювань ненависті та ворожнечі у своїх передачах. Ініціативи громадянського суспільства, такі як моніторинг та повідомлення про мову ворожнечі, надання підтримки жертвам кіберхейту, сприяння різноманітності, інклюзії та діалогу між різними соціальними групами завдяки організації спеціальних заходів та інформаційних кампаній, можуть сприяти соціальній згуртованості та зниженню рівня інтолерантності у суспільстві [25; 24].

Перспективами подальших досліджень може слугувати спроба теоретико-методологічного та емпіричного вивчення кіберхейту в молодіжному середовищі українського суспільства.

Вдячність (Acknowledgment). Запропоноване дослідження підтримав уряд Франції в контексті UCAJEDI інвестицій у проєкт «Майбутнє», керований Національним дослідницьким агентством (ANR) за номером ANR-15-IDEX-01.

References:

1. Audrin, C., & Blaya, C. (2020). Psychological well-being in a connected world: The impact of cybervictimization in children's and young people's life in France. *Frontiers in Psychology – Educational Psychology*, 11, 1427. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01427.
2. Baldry, A. C., Sorrentino, A., & Farrington, D. P. (2019). Cyberbullying and cybervictimization versus parental supervision, monitoring and control of adolescents' online activities. *Children and Youth Services Review*, 96, 302–307. doi: 10.1016/j.childyouth.2018.11.058.
3. Blaya, C. (2015). Étude du lien entre cyberviolence et climat scolaire: Enquête auprès des collégiens d'Ile de France. *Les dossiers des Sci. L'éduc*, 33, 69–90. doi: 10.4000/dse.815.
4. Blaya, C. (2019a). *Cyberhaine, les jeunes et la violence sur Internet*. [Cyberhate, young people and violence on the Internet]. Editions Nouveau Monde.
5. Blaya, C. (2019b). Cyberhate: A review and content analysis of intervention strategies. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 163–172. doi: 10.1016/j.avb.2018.05.006.
6. Blaya, C. (2021). Bias-bullying problems among school children: Prevalence, and intersectional considerations. In: Smith, P. K., O'Higgins Norman, J., B. & Sciacca, B. (Eds.), *Handbook of Bullying, Characteristics, risks and outcomes*, 1.
7. Blaya, C., & Audrin, C. (2019). Toward an understanding of the characteristics of secondary school cyberhate perpetrators. *Frontiers in Education*, 4. doi: 10.3389/educ.2019.00046.

8. Blaya, C., Audrin, C. & Skrzypiec, G. (2022). School bullying, perpetration, and cyberhate: Overlapping issues. *Contemporary School Psychology*, 26, 341–349. doi: 10.1007/s40688-020-00318-5.
9. Casas, J. A., Del Rey, R., & Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 580–587. doi: 10.1016/j.chb.2012.11.015.
10. Celuch, M., Oksanen, A., Räsänen, P., Costello, M., Blaya, C., Zych, I., Llorent, V.J., Reichelmann, A., & Hawdon, J. (2022). Factors associated with online hate acceptance: A cross-national six-country study among young adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 534. doi: 10.3390/ijerph19010534.
11. Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608. doi: 10.2307/2094589.
12. Costello, M., Barrett-Fox, R., Bernatzky, C., Hawdon, J., & Mendes, K. (2018). Predictors of viewing online extremism among America's youth. *Youth & Society*. doi: 0044118X18768115.
13. Costello, M., Hawdon, J., & Ratliff, T. N. (2017). Confronting online extremism: The effect of self-help, collective efficacy, and guardianship on being a target for hate speech. *Social Science Computer Review*, 35(5), 587–605. doi: 10.1177/0894439316666272.
14. Costello, M., Restifo, S. J., & Hawdon, J. (2021). Viewing anti-immigrant hate online: An application of routine activity and Social Structure-Social Learning Theory. *Computers in Human Behavior*, 124, 106927. doi: 10.1016/j.chb.2021.106927.
15. Council of Europe. (2020). Hate speech and online hate speech: A review of the literature on its forms, actors and impact, and interventions to counter it. Retrieved from <https://rm.coe.int/hate-speech-and-online-hate-speech-a-review-of-the-literature-on-its-f/16809cc4ad>.
16. Craig, W., Boniel-Nissim, M., King, N., Walsh, S. D., Boer, M., Donnelly, P. D., Harel-Fisch, Y., Malinowska-Cie'slik, M., de Matos, M. G., Cosma, A., Van den Eijnden, R., Vieno, A., Elgar, F. J., Molcho, M., Bjereld, Y., & Pickett, W. (2020). Social media use and cyber-bullying: A cross-national analysis of young people in 42 countries. *Journal of Adolescent Health*, 66(6), 100–108. doi: 10.1016/j.jadohealth.2020.03.006.
17. Eck, J. E., & Clarke, R. V. (2003). Classifying common police problems: A routine activity approach. *Crime Prevention Studies*, 16, 7–40.
18. Foxman, A. H., & Wolf, C. (2013). *Viral hate: Containing its spread on the internet*. Palgrave Macmillan.
19. Gamez-Guadix, M., Borrajo, E., & Almendros, C. (2016). Risky online behaviors among adolescents: Longitudinal relations among problematic internet use, cyberbullying perpetration, and meeting strangers online. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(1), 100–107. doi: 10.1556/2006.5.2016.013.
20. Görzig, A., Blaya, C., Bedrosova, M., Audrin, C., & Machackova, H. (2022) The amplification of cyberhate victimisation by discrimination and low life satisfaction: Can supportive environments mitigate the risks? *Journal of Early Adolescence*, 43(1), 5–36. doi: 10.1177/02724316221078826.
21. Hassan, G., Brouillette-Alarie, S., Alava, S., Frau-Meigs, D., Lavoie, L., Fetiou, A., Wynnpaul, V., Borokhovski, E., Venkatesh, V., Rousseau, C., & Sieckelinck, S. (2018). Exposure to extremist online content could lead to violent radicalization: A systematic Review of empirical evidence. *International Journal of Developmental Science*, 12(1–2), 71–88. doi: 10.3233/DEV-170233.
22. Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
23. Kircaburun, K., Jonason, P. K., & Griffiths, M. D. (2018). The dark tetrad traits and problematic social media use: The mediating role of cyberbullying and cyberstalking. *Personality and Individual Differences*, 135, 264–269. doi: 10.1016/j.paid.2018.07.034.
24. Korol, L., Fietzer A. W., Bevelander, P., & Pasichnyk (2022). Are immigrants scapegoats? The reciprocal relationships between subjective well-being, political dissatisfaction, and anti-immigrant attitudes. *Psychological Reports*. doi: 10.1177/003329412111065951.
25. Korol, L. & Bevelander, P. (2021). Does life satisfaction promote tolerance towards immigrants? The role of political satisfaction and social trust. *Current Psychology*. doi: 10.1007/s12144-021-01923-0.
26. Korol, L. (2019). Does multicultural personality moderate the relationship between cross-group friendship and positive outgroup attitudes? *Journal of Social Psychology*, 159(6), 649–663. doi: 10.1080/00224545.2018.1549012.
27. Korol, L., Fietzer, A. W., & Ponterotto, J. G. (2018). Relationship between multicultural personality, intergroup contact, and positive outgroup attitudes towards Asian Americans. *Asian American Journal of Psychology*, 9(3), 200–210. doi: 10.1037/aap0000107.
28. Korol, L. D. (2017). Is the association between multicultural personality and ethnic tolerance explained by cross-group friendships? *The Journal of General Psychology*, 144(4), 264–282. doi: 10.1080/00221309.2017.1374118.
29. Kopecky, K., Sztokowski, R., Aznar-Díaz, I., & Romero-Rodríguez, J. M. (2020). The phenomenon of sharenting and its risks in the online environment. Experiences from Czech republic and Spain. *Children and Youth Services Review*, 110, 104812. doi: 10.1016/j.childyouth.2020.104812.
30. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 13–20. doi: 10.1016/j.jadohealth.2012.09.018.
31. Lee, S.-J., & Chae, Y.-G. (2012). Balancing participation and risks in children's Internet use: The role of Internet literacy and parental mediation. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(5), 257–262. doi: 10.1089/cyber.2011.0552.

32. Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). Taking risks when communicating on the internet: The role of offline social-psychological factors in young people's vulnerability to online risks. *Information, Communication & Society*, 10(5), 619–643. doi: 10.1080/13691180701657998.
33. Livingstone, S., Ólafsson, K., Helsper, E. J., Lupiáñez-Villanueva, F., Veltri, G. A., & Folkvord, F. (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: The role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. *Journal of Communication*, 67(1), 82–105. doi: 10.1111/jcom.12277.
34. Machackova, H., Blaya, C., Bedrosova, M., Smahel, D., & Staksrud, E. (2020). *Children's experiences with cyberhate*. EU Kids Online. doi: 10.21953/lse.zenk9xw6pua.
35. Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology and Behavior*, 12(4), 387–393. doi: 10.1089/cpb.2009.0068.
36. Oksanen, A., Hawdon, J., Holkeri, E., Näsi, M., & Räsänen, P. (2014). Exposure to online hate among young social media users. *Sociological Studies of Children & Youth*, 18(1), 253–273. doi: 10.1108/S1537-466120140000018021.
37. Reyns, B. W., Henson, B., & Fisher, B. S. (2011). Being pursued online: Applying cyberlifestyle–routine activities theory to cyberstalking victimization. *Criminal Justice and Behavior*, 38(11), 1149–1169. doi: 10.1177/0093854811421448.
38. Sciacca, B., Laffan, D. A., James O'Higgins Norman, J., & Milosevic, T. (2021). Parental mediation in pandemic: Predictors and relationship with children's digital skills and time spent online in Ireland. *Computers in Human Behavior*, 127, 107081. doi: 10.1016/j.chb.2021.107081.
39. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x.
40. Statista (2022, October 18). *Internet usage by children and young people in France – Statistics & Facts*. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/7405/internet-usage-by-children-and-young-people-in-france/>.
41. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277–287. doi: 10.1016/j.chb.2009.11.014.
42. Wachs, S., Costello, M., Wright, M. F., Flora, K., Daskalou, V., Maziridou, E., Kwon, Y., Na, E.-Y., Sittichai, R., Biswal, R., Singh, R., Almendros, C., Gámez-Guadix, M., Görzig, A., & Hong, J. S. (2021). “DNT let 'em H8 U!”: Applying the routine activity framework to understand cyberhate victimization among adolescents across eight countries. *Computers and Education*, 160, 104026. doi: 10.1016/j.compedu.2020.104026.
43. Wachs, S., Gámez-Guadix, M., Wright, M. F., Görzig, A., & Schubarth, W. (2020). How do adolescents cope with cyberhate? Psychometric properties and socio-demographic differences of a coping with cyberhate scale. *Computers in Human Behavior*, 104, 106167. doi: 10.1016/j.chb.2019.106167.
44. Wachs, S., Görzig, A., Wright, M. F., Schubarth, W., & Bilz, L. (2020). Associations among adolescents' relationships with parents, peers, and teachers, self-efficacy, and willingness to intervene in bullying: A social cognitive approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 420. doi: 10.3390/ijerph17020420.
45. Wachs, S., Mazzone, A., Milosevic, T., Wright, M. F., Blaya, C., Gámez-Guadix, M., & O'Higgins Norman, J. (2021). Online correlates of cyberhate involvement among young people from ten European countries: An application of the Routine Activity and Problem Behaviour Theory. *Computers in Human Behavior*, 123, 106872. doi: 10.1016/j.chb.2021.106872.
46. Wachs, S., Wright, M. F., & Vazsonyi, A. T. (2019). Understanding the overlap between cyberbullying and cyberhate perpetration: Moderating effects of toxic online disinhibition. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 29(3), 179–188. doi: 10.1002/cbm.2116.
47. Wachs, S., Wright, M. F., Sittichai, R., Singh, R., Biswal, R., Kim, E. M., ... Daskalou, V. (2019). Associations between witnessing and perpetrating online hate in eight countries: The buffering effects of problem-focused coping. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(20), 3992. doi: 10.3390/ijerph16203992.
48. Wartberg, L., Kriston, L., Zieglmeier, M., Lincoln, T., & Kammerl, R. (2019). A longitudinal study on psychosocial causes and consequences of internet gaming disorder in adolescence. *Psychological Medicine*, 49(2), 287–294. doi: 10.1017/S003329171800082X.
49. Wright, M., & Wachs, S. (2018). Does parental mediation moderate the longitudinal association among bystanders and perpetrators and victims of cyberbullying? *Social Sciences*, 7(11), 231. doi: 10.3390/socsci711023.
50. Yu, L., & Shek, D. T. L. (2018). Testing longitudinal relationships between internet addiction and well-being in Hong Kong adolescents: Cross-lagged analyses based on three waves of data. *Child Indicators Research*, 11(5), 1545–1562. doi: 10.1007/s12187-017-9494-3.